

uvádzajú aj podmienky a Nikitin správne poukazuje na potencionálnu schopnosť ex-
planansu predvídať a vysvetľovať. Hoci au-
torova argumentácia je presvedčivá, v pra-
xi sa občas vyskytujú situácie, keď si ce-
vieme uďalosť predvídať, no nevieme ju
primerane vysvetliť. Niekedy zas uďalosť
vôbec nie sme schopní predvídať, no keď
sa stane, vieme ju celkom dobre vysvetliť.
(Např. dopravná nehoda.)

Predvídanie je základom praktickej čin-
nosti ľudí, vodidlom pri rozhodovaní a cie-
lavedomom snažení, a preto treba kvitovať
s uznaním, keď Nikitin venuje dôkladnú
pozornosť aj tejto problematike.

Posledná kapitola knihy je venovaná

systémovým otázkam. Ako v predchádzajú-
cich častiach, tak aj tu prináša autor via-
ceré svoje myšlienky, postrehy a kriti-
ky sa vyrovnáva s náhľadmi niektorých
západných autorov.

Celkove predstavuje Nikitina kniha
výsledok dôkladného štúdia a serióznej
práce. V snahe o presnosť používa sa
v texte mnoho odborných výrazov, mnoho
dištinkcií a na niektorých miestach aj ma-
tematická logika. To môže niektorých me-
nej erudovaných čitateľov odradiť, nároč-
nému čitateľovi však kniha poskytne mno-
ho podnetných myšlienok a nových pohľa-
dov.

Július Švihran

FICHTEHO KONCEPCIA VZDELANCA

Pred zrodom marxistickej filozofie nevy-
jadruje v dejinách filozofického myslenia
ani jedno vývinové obdobie, systémovo a
ideovo uzavreté, taký pozitívny prínos
k ontotvornému chápaniu človeka ako ne-
mecká klasická filozofia.

Táto „kritická filozofia“ nastoluje novú
konceptiu človeka ako teoreticko-practic-
kej bytosti, pravda, v službách idealizmu
a metafyziky. Chápanie praxe sa tu vy-
zdvíhuje už na úroveň filozofickej kate-
gorie: je vyjadrením konania ako procesu
spredmetňujúceho ľudskú aktívno-tvorivú
podstatu, ktorá sa rozvíja a sebazdokona-
luje v praktickej činnosti. V mnohom je
toto chápanie konania ako ontotvorného
procesu pozitívnym východiskom pre mar-
xistickú konceptiu človeka ako dejinnej,
prakticko-aktívnej bytosti; prirodzene, vý-
chodiskom kriticky prekonaným a tvorivo
rozvinutým klasikmi marxizmu.

Oproti tradičnej metafyzickej (alebo tzv.
predkritickej) filozofii nesie sa toto obdo-
bie filozofického myslenia v znamení po-
zitívneho obratu k človeku, k jeho ľud-
skému svetu. Avšak, na druhej strane, tá-

to filozofia, ktorá v mnohom vyjadruje
ideály vtedajšej buržoázie, zostala verná
tradičiam nemeckého filozofického mysle-
nia, všeobecne známeho svojou introvert-
nou povahou.

Kritika, zameraná na negatívne črty
buržoázie (resp. na tzv. dehumanizačné
účinky kapitalizmu) pramení z abstrakt-
ného filozofického chápania ľudskej pod-
staty; východiská z kritizovanej spoloč-
skej skutočnosti v podstate spočívajú v ilú-
ziách a v idealisticky orientovaných filo-
zofických systémoch. No napriek subjek-
tivistickým východiskám, verne zodpoveda-
júcim idealisticko-špekulatívnej povahe
systémov „kritickej filozofie“, nemožno v
nich nevidieť úsilie rešpektovať predmetnú
skutočnosť; určité príznaky vsúvania dia-
lektiky do vzťahu subjektu a objektu sú
nesporné, a keď ich premyslíme do dôsled-
kov, môžeme v nich spozorovať naznačený
— hoci nie zreteľne — princíp antropolo-
gizácie prírody.

Jedným z významných predstaviteľov
spomínaného filozofického prúdu bol J. G.
Fichte (1762—1814), ktorý v mnohom po-

znamenal ďalší vývin predmarxistického filozofického myslenia. Skromná ukážka z jeho rozsiahlej tvorby, ktorá vyšla v preklade Vojtěcha Gaja vo vydavateľstve Svoboda, pod názvom Pojem v z d ě l a n c e (Praha 1971), poskytuje filozofickej obci časť z Fichteho filozofických reflexií o človeku.

Pojem vzdelanca (opravdivého človeka) v podstate vyjadruje Fichteho koncepciu filozofie človeka (empirického Ja), ktorá má svoj pôvod v Kantovej praktickej filozofii, v jeho potrebe ontologizácie autonómneho konania; u Fichteho ide o potrebu ontologizácie čistého, ničím nepodmieneného, absolútneho Ja — ako zdroja všetkého. Je to všeobecne známa koncepcia jednoty jastva a prírody (ako Ne-ja).

Fichte, vychádzajúc z Kantovej autonómnej práce, povyšuje čisté Ja na princíp tvorivosti; cez praktické sebaspredmetňovanie sa absolútne Ja (našej skúsenosti neprístupné) prejavuje ako činnosť-slobodný vôľový akt, nekonečná slobodná tvorba (odtiaľ pramení aj nekonečnosť empirického človeka), ktorá však má ľudský zmysel iba v praktickej sfére života, v akte sebaobjektívizácie. Treba poznamenať, že Fichte tento akt sebaobjektívizácie čistého Ja vidí v Ne-ja, t. j. v prírode, ktorú chápe ako to, čo je mimo absolútnej, autonómnej subjektivity, a teda ako to, v čom sa čisté Ja predmetňuje a nachádza vlastné činnosťné uplatnenie (24).

Objektívizovaním sa čisté Ja teda stáva empirickým, schopným zmyslovo rozhodovať a stať sa takým, ktoré je v zhode s absolútnym bytím, t. j. so svojím pôvodom ako čistým Ja. V tejto súvislosti Fichte hovorí: „Človek má byť tým, čím je, slovom preto, že je, t. j. všetko, čím je, sa má vzťahovať na čisté Ja, na jeho prosté jastvo; všetkým, čím človek je, má byť preto, že je jastvo... Človek vždy má byť zajedno sám so sebou a nikdy si nemá odporovať. To znamená, že čisté Ja nemôže byť nikdy v rozpore... Empirické Ja... si však odporovať môže — akonáhle si odporuje, je to znamenie, že nie je

určované formou čistého Ja... , ale vonkajšími vecami. A taktó byť nemá, pretože človek je sám sebe účelom, má určovať sám seba. Človek má byť tým, čím je, pretože tým chce a má byť...“ (25—27).

Pod pojmom vzdelanca Fichte rozumie ideál človeka, spĺňajúceho účel seba samého ako slobodnej a prezieravej osobnosti. Posledné určenie tejto bytosti spočíva v absolútnej jednote, v ustavičnej totožnosti, v plnom súlade so sebou samým (26). Ovláda poznanie prírody a spoločnosti. Pravda, Fichteho idea človeka-vzdelanca je nemyšliteľná bez jeho konkrétnej, praktickej aktivity (v ktorej sa človek stáva určitou, prakticky zafixovateľnou kvalitou), bez individuálneho úsilia o rozvoj všeludských možností. Táto aktivita je vyjadrením ľudského vzťahu k prírode a stelesňuje najvyššiu mravnú hodnotu. Znamená to, že ideál človeka-vzdelanca má vyjadrovať princíp jednoty „empirického človeka“, t. j. človeka žijúceho v spoločnosti a vo vzťahu k prírode ako k Ne-ja, s jeho absolútnym bytím, s abstraktným sebauvedomením (25).

Fichteho vymedzenie ľudskej bytosti, konštituovanej slobodným bytím (resp. svojou nepodmienenosťou, ktorú predstavuje čisté Ja) a súčasne ako empirickej bytosti, predmetne pôsobiacej, konkrétnej a zmyslovej — avšak podriadenej čistému Ja — predstavuje, podľa Fichteho, hlavný problém filozofie; ona (t. j. filozofia) má napomáhať znižovať rozpor medzi čistým Ja a zmyslovým bytím. V našej terminológii by tento proces mohol vyjadrovať antropologizáciu prírody, čo znamená u Fichteho aktívne pôsobiť na prírodu dovtedy, kým nenadobudne podobu ľudského diela. Tento antropologizujúci proces je výsostným záujmom čistého Ja, ktoré si túto prírodu vo forme prekážky zvolilo preto, aby sa (v sebaspredmetnení) pozorovalo, zmyslovo, empiricky uvedomovalo.

Tento súlad všetkých vecí jestvujúcich mimo človeka s jeho empirickým určením predstavuje dokonalý súlad človeka so sebou samým: „Podriadiť si všetko nerozum-

né, ovládnuť ho slobodne a podľa svojho zákona je posledný, konečný cieľ človeka. Tento posledný cieľ je však nedosiahnuteľný a musí takým byť navždy, ak človek nemá prestať byť človekom... Môže a má sa k tomu cieľu stále viacej približovať a toto nekonečné približovanie je jeho pravé určenie ako *človeka*, t. j. rozumnej a nekonečnej bytosti ako zmyslovej, ale slobodnej...“ (29). Avšak človek-vzdelaanec sa tejto nekonečnej úlohy nesmie vzdať — už len účasť na jej realizácii zaručuje dôstojný podiel na večnosti.

Toto úsilie čistého Ja o identitu s vecami sa rovnako vzťahuje aj na ľudí žijúcich v spoločnosti a prejavuje sa ako spoločenský pud: „Človek je určený na to, aby žil v spoločnosti, a má v nej žiť. Je sám proti sebe a nie je dokonalým človekom, ak žije izolovane...“ (35), hovorí Fichte. Tento spoločenský pud je výrazom úsilia o vzájomnú rovnosť medzi ľuďmi, pretože rovní sú si iba ľudia v určení čistého Ja; ľudia určení praktickou, zmyslovou zločkou v tomto zmysle nie sú si rovní. Tento spoločenský pud je prejavom vzájomného zdokonaľovania sa. Fichte ďalej hovorí: „Zákon úplného a dokonalého súladu so sebou samým určuje spoločenský pud i pozitívne; dostávame tak vlastné určenie človeka v spoločnosti... Takto sa každý v spoločnosti snaží zdokonaľovať druhého, povzniesť ho k svojmu ideálu, ktorý si o človeku vytvoril... Najvyšší cieľ spoločnosti spočíva teda v úplnej jednote a jednomyselnosti všetkých jej údob“ (38).

Toto je však možné iba za predpokladu určitých schopností, získaných kultúrou: „...schopnosti *dávať* či *pôsobiť* na iné slobodné bytosti a schopnosti *prijímať* alebo z pôsobenia iných bytostí na nás vyberať si to najlepšie“ (39).

Možno teda povedať, že pud po identite, ako ho chápe Fichte, je v znamení dávania zmyslu a významu ľudským dejinám; vzájomná nerovnosť medzi ľuďmi spôsobená empirickým určením človeka, prírodou, ktorá účinkuje „na ľudského ducha rozlič-

ne, takže jeho schopnosti a vlohy sa nikdy nerozvíjajú rovnako...“ (42), vystupuje ako hlavná úloha pudu identity: skorigovať prírodu. To znamená zabezpečovať rovnomerný vývoj prirodzených vlôh (prostredníctvom rozumu): „...rozum sa postará, prostredníctvom pudov (prijímať a dávať), aby každý jednotlivec dostal z rúk spoločnosti celé, úplné rozvinutie, ktoré od prírody dostať nemohol“ (43), hovorí v tejto súvislosti Fichte. Iba táto rovnosť v spoločnosti vytvára podmienky pre slobodu všetkých. V tomto zmysle rozum, ovládajúci spoločenský pud, je v ustávitelnom zápase s prírodou. Tento zápas je síce nekonečný, ale nesie sa v znamení oslabovania vplyvu prírody, čiže v znamení vlastného poslania: zušľachtovať ľudský rod, oslobodzovať ho z moci prírody, dávať mu čoraz väčšiu autonómnosť.

Starostlivosť o rovnomerné rozvinutie všetkých vlôh v človeku predpokladá takú štruktúru spoločnosti, ktorá sa usiluje o rovnomerné rozvinutie a uspokojenie všetkých potrieb. Avšak toto je možné, podľa Fichteho, iba za pomoci dokonalkej znalosti celého človeka, t. j. znalosti jeho vlôh, pudov a prostriedkov. Všeobecne povedané, ide o znalosť, ktorá poukazuje, „na akom stupni kultúry stojí v tomto období spoločnosť, ktorej sme členmi, na aký ďalší stupeň sa má pozdvihnúť a akých prostriedkov má na to použiť“ (54); Zmocniť sa tohto vedenia je úlohou vzdelanca: jeho schopnosť mu umožňuje ovládať celý rozsah ľudského poznania — filozofického, filozoficko-historického a historického (54). Úlohou vzdelanca je teda poznávať ľudské vlohy a *spôsob*, ako ich rozvíjať a viesť takto spoločnosť k pokroku. Jeho poslaním je teda bdiť „nad skutočným pokrokom ľudského pokolenia ako celku“ (55) a neustále podporovať tento pokrok. Aby vzdelanec túto vzešenú úlohu zvládol, musí byť mravne najlepším človekom svojej epochy. Iba za tejto podmienky, ako vraví Fichte, povedie ľudstvo k pokroku v zhode s cieľom dejín: k najvyššiemu mravnému dobru.

Fichte teda v náhľadoch na človeka, spoločnosť a prírodu neprekonal hranice nemeckého idealizmu. Nehľadal základy dejinného pohybu v triednom boji, naopak, východiskom mu bolo metafyzické úsilie „vzdelancov“ o mravné dobro ako jediný cieľ dejín, implikované jeho idealisticko-

špekulatívnym systémom; myšlienka autonómnosti sebauvedomenia alebo čistého Ja je spoločná pre celý nemecký idealizmus a Fichte, ako jeden z jeho tvorcov ju, prirodzene, zavrhnúť nevedel.

Vasko Kusin

MATEMATICKÁ LOGIKA PRE ZAČIATOČNÍKOV

Je to nepríjemné konštatovanie, ale je to tak: ak nepočítame stredoškolskú učebnicu logiky od M. Jaurisa, niekoľko kapitol uverejnených v tomto časopise od P. Cmoreja a populárnu prácu P. Maternu, slovenská verejnosť dostáva po prvý raz do rúk ucelený výklad základov matematickej (modernej, formálnej) logiky pre začiatočníkov¹ v podobe dvojdielnej knihy maďarského autora Tomáša Vargu *Matematická logika pre začiatočníkov*². Hneď na začiatku našej recenzie môžeme konštatovať, že ide o vynikajúcu učebnicu matematickej logiky. Nakladateľstvo Alfa malo ozaj šťastnú ruku v tom, že z množstva populárnych prác vybralo práve Vargovu prácu. O jej vysokej úrovni svedčí, okrem iného, aj to, že v MLR sa dočkala 5 vydaní a bola preložená aj do nemčiny. Podľa našej mienky príčina jej úspechov spočíva v dokonalom zvládnutí a sklbení dvoch — zdanlivo nezlučiteľných faktorov: populárneho (intuitívneho) výkladu a presnosti formulácie myšlienok. Z každej kapitoly, z každého riešeného problému si čitateľ odnáša dojem o autorovej veľkej zasväte-

nosti a erudícii v oblasti matematickej logiky. Celá kniha budí dojem, akoby bola napísaná v „oddychovom“ štýle. Pritom však ťažko sa jej dá ničो vyčítať, slovom je v nej „všetko“.

1. Kniha je rozdelená do dvoch dielov. Zhruba možno povedať, že prvý diel hovorí o výrobkovom počte (kalkule) a druhý diel o tzv. užšom funkcionálnom počte (prvého rádu). Prvý diel obsahuje doslov, druhý dva dodatky. Na konci každého dielu je zoznam najdôležitejších totožností (totožne pravdivých formúl). Veľmi silnou stránkou práce je vtip a humor, s akým sa formulujú aj tie najzložitejšie a „najsuchohárdnejšie“ problémy formálneho charakteru. Originálnym prvkom takéhoto chápania štýlu práce je množstvo karikatúr vzťahujúcich sa k textu, ktoré veľmi vhodne dopĺňujú a zvýrazňujú jej charakter. Silnou stránkou práce je tiež množstvo vhodných príkladov. Problematika skoro každej kapitoly, každej state je uvedená príkladom z bežného života. Za každou kapitolou je množstvo príkladov, ktoré s ňou tvoria organický a nedeliteľný celok. Na rozdiel od väčšiny učebníc a publikácií podobného charakteru³, Vargova práca z veľkej väčšiny obsahuje príklady z bežného života a nie z oblasti matematiky. Je to jej veľký klad, pretože v začiatočnkovi nezbudzuje mimovoľný dojem — na rozdiel od spomínaných prác — že matematická logika je iba logikou matematiky a nie logikou celého ľudského poznania. Autor objasňuje každý základný termín, postup, metódu matema-

¹ V Čechách je situácia trochu lepšia. Vyšla *Moderná logika* od O. Zicha a kol., *Logika pro právníky* od O. Weinbergera, *Tarského Úvod do logiky* a vynikajúce skriptá P. Tichého *Logická stavba vědeckého jazyka* a iné práce.

² Bratislava 1970, nakladateľstvo Alfa. Prvý diel preložil Teodor Klein, druhý Karol Rován, odborná korektorka Eva Gedeonová.

³ Dosť reprezentatívne v tomto smere je citované dielo A. Tarského.